

OPMERKINGEN EN AANTEEKENINGEN.

Het werkloosheidsrapport van de Commissie van der Waerden. Een verweer.

Door Dr. O. BAKKER en Prof. Dr. J. TINBERGEN

In de Juli-Augustusaflevering van de *Economist* is een kritiek op bovengenoemd rapport¹⁾ verschenen van de hand van Prof. Molenaar, die om redenen die hieronder zullen blijken niet onweersproken mag blijven. De verschillende door hem naar voren gebrachte punten zullen achtereenvolgens worden behandeld.

De opdracht der Commissie.

Bij den eigenlijken aanvang van Prof. Molenaar's artikel deelt de schrijver mede, dat de Commissie zijn oordeel moest vormen over de te verwachten blijvende werkloosheid; dat zij een grootsch opgezet onderzoek ondernam naar nieuwe gegevens inzake de toeneming der arbeidsproductiviteit; maar dat zij bovendien meende dat van haar aanwijzingen verwacht werden omtrent maatregelen van Overheidswege tot bestrijding der langdurige werkloosheid. Prof. Molenaar laat hierop volgen:

„En als gevolg dezer geusurpeerde bevoegdheid worden dan een aantal maatregelen ter bestrijding van de werkloosheid aanbevolen... waarom de Commissie niet was gevraagd en die slechts de mislukking van haar eigenlijke taak moet bemantelen”.

Heeft de Commissie zich hier een haar niet toekomende bevoegdheid geusurpeerd? Deze bewering is in strijd met de waarheid. Aanvankelijk was de taak der Commissie in de beschikking van den Voorzitter van den Hoogen Raad van Arbeid van 19 December 1936 vrij eng omschreven. De Voorzitter der Commissie, Dr. Th. van der Waerden, wees hierop in een nota aan de Commissie, waarna deze zich voor een ruimere interpretatie verklaarde.

Teneinde zekerheid te verkrijgen of deze interpretatie toelaatbaar was, wendde de Voorzitter zich namens de Commissie tot den Hoogen Raad en deelde dezen mede:

---

¹⁾ Onderzoek naar de „Blijvende Werkloosheid” en haar bestrijding. Rapport van de Commissie, ingesteld bij beschikking van den Voorzitter van den Hoogen Raad van Arbeid, d.d. 18 December 1936. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij — 1939.

„De Commissie is na ampele bespreking tot het resultaat gekomen, dat zij, teneinde over de te verwachten blijvende werkloosheid tot bepaalde konklusies te kunnen komen, over gegevens zal dienen te beschikken. Die gegevens zouden in haar gedachtegang in eerste instantie betrekking moeten hebben op de werkloosheid als gevolg van rationalisatie en mechanisatie. Indien zij over dit onderdeel der structurele werkloosheid een oordeel zou kunnen vormen, zou daarna de invloed van een aantal andere factoren, welke bepalend zijn voor de blijvende werkloosheid, moeten worden onderzocht, zoals de handelsbelemmeringen, de demografische ontwikkeling, de emigratiemogelijkheid, de verkorting van de arbeidsduur en de toeneming resp. wijziging van de consumptie”.

De Commissie gaf verder een opsomming van de te verzamelen gegevens betreffende de gevolgen der arbeidsproductiviteit, van de te verwachten medewerking en van de kostenraming van het onderzoek, dat „allereerst noodzakelijk was”.

In de vergadering van den Hoogen Raad van Arbeid, waarin Prof. Molenaar aanwezig was, heeft de Voorzitter der Commissie deze interpretatie van de taak der Commissie nog kortelings mondeling toegelicht. Hij zei daarbij: „De opdracht was zich een oordeel te vormen over de gegevens die aanwezig zijn en die welke nog ontbreken. Dit onderzoek heeft plaats gehad. Voorts is een kostenberekening gemaakt, althans wat betreft het onderzoek naar de toeneming der arbeidsproductiviteit.” Een crediet is verleend. „Men kan dus nu beginnen, maar ik geloof niet dat ik hier spoedig weer mededelingen kan doen. Behalve de kwestie der productiviteit zit er nog zoveel aan vast. De Commissie zal op de wijze die haar het beste lijkt zoveel mogelijk materiaal bijeen brengen over dit zeer gewichtige vraagstuk. Zij zal doorwerken totdat zij hetzij met een Rapport en conclusies kan komen, hetzij moet komen mededelen, dat zij zich uit de beschikbare en verzamelde gegevens ten gevolge van de vele gebleken onzekerheden, van voorstellen en conclusies moet onthouden”. En ten slotte deelde de Voorzitter mede, dat de Commissie van oordeel is, dat zoo mogelijk „aanwijzingen zullen worden gegeven, welke maatregelen de Overheid zal moeten nemen tegen de blijvende werkloosheid”.

Met deze zowel schriftelijk als mondeling gegeven omschrijving van de taak der Commissie stemde de Hooge Raad van Arbeid in.

Begin April 1938 zette de Voorzitter nogmaals zijn opvattingen aangaande de taak der Commissie aan den Voorzitter van den Hoogen Raad uiteen, waarop de secretaris hem berichtte: „Namens Prof. Aalberse bericht ik U, in antwoord op Uw schrijven van 3 dezer, dat hij Uw ruime opvatting inzake de taak der Commissie-Blijvende Werkloosheid volkomen kan delen”.

Definitie en meting van de blijvende werkloosheid

Dat het begrip blijvende werkloosheid niet scherp te definieeren valt en in nog mindere mate een nauwkeurige meting van werkloosheid mogelijk is, is ook ons gebleken. Het Rapport stelt dit ook duidelijk in het licht door de formuleering van tal van reserves, zoodat hier geen meningsverschil tusschen de Commissie en haar

criticus bestaat. Het eenige verschil is dat de laatste de voorkeur geeft aan een negatief standpunt „wij weten niet”, terwijl de Commissie heeft getracht om het weinige dat men kan vaststellen in overzichtelijk verband bijeen te brengen. Daar de overige beschouwingen van de Commissie — met name die over de bestrijding van de werkloosheid — van deze schattingen geheel los staan, doet het geschil weinig ter zake voor de positieve voorstellen der Commissie.

Prof. Molenaar maakt vervolgens bezwaar tegen het opnemen van de technologische werkloosheid in de niet-conjunctureele werkloosheid, aangezien men (blz. 504):

„toch (zal) mogen aannemen, dat deze bij stijgende conjunctuur, wanneer de vraag naar producten en daardoor tevens naar arbeidskrachten, ook in de gerationaliseerde bedrijven, toeneemt, vermindert.”

Volgens de in het Rapport toegepaste methode van analyse zou men deze vermindering dan echter op het conto van de conjunctuur-opleving, niet op die van het rationalisatie moeten boeken. In het algemeen toch zijn de oorzaken eener conjunctuuropleving andere dan de rationalisatie van bedrijven. Overigens speelt ook deze indeeling geen rol bij de overwegingen die tot de positieve voorstellen der Commissie hebben geleid.

Het onderzoek naar het verloop der arbeidsproductiviteit.

In het verslag van dit onderzoek is een gemiddeld jaarlijksch stijgingspercentage van de arbeidsproductiviteit in de industrie van 3 berekend en daaruit concludeerde de Commissie:

„Een gemiddeld stijgingspercentage van 3 oefent een belangrijken invloed op de werkgelegenheid uit. Neemt men n.l. dit percentage voor de periode 1929—1939 (een periode van 10 jaar) voor de industrie aan, dan beteekent dit, dat eenzelfde hoeveelheid werk, waarvoor in 1929 100 arbeiders noodig waren,

100
thans door $\frac{100}{100 + 10 \times 3} = 77\%$ arbeiders verricht wordt.”

Ten aanzien hiervan wordt nu gezegd (blz. 508):

„Wij kunnen de methode van onderzoek, hier door de Commissie gevolgd, in zooverre aanvaarden, als men daarbij niet uit het oog verliest, dat deze methode uitsluitend *ceteris paribus* geldt en . . .”

Wij willen gaarne vaststellen, dat wij het op dit punt volkomen met den hooggeleerden schrijver eens zijn. Deze gedachtegang ligt ook reeds opgesloten in de omschrijving van het doel van het onderzoek:

„gegevens te verzamelen omtrent het verloop der arbeidsproductiviteit, omdat, naarmate deze toeneemt, voor eenzelfde hoeveelheid product minder arbeiders noodig zijn en dus, bij gelijkblijvende productie, een aantal arbeiders werkloos wordt” (blz. 506/7).

²⁾ De opmerking van Prof. Molenaar, dat het rekensommetje niet deugt, is juist. In den teller van de breuk had moeten staan 100 x 100.

Wij mogen er aan toevoegen, dat wij in verband met het bovenstaande ook de volgende woorden van het artikel tot de onze maken:

„... en dat men daaruit³⁾ dus voor het werkelijk economische verloop geen conclusies mag trekken, zonder met andere factoren rekening te houden, welke ten nauwste samenhangen met den factor, welks invloed men wil vaststellen.”

Omtrent het uitgangspunt dekken dus de opvattingen elkaar; wij zullen nu de verschilpunten bespreken.

1. In hoeverre geldt de berekende stijging van de arbeidsproductiviteit (gemiddeld 3 procent voor de periode 1925—1937) ook voor de toekomst.

Prof. Molenaar zegt daaromtrent (blz. 507):

„... dan zijn het nog maar gegevens uit het verleden, die men zeker niet zonder meer *naar de toekomst kan transponeeren*. Het is toch zonder meer duidelijk, dat er niet de minste zekerheid bestaat, dat er steeds nieuwe verbeteringen in de organisatie en mechanisatie van het productieproces zullen zijn aan te brengen in zoodanig tempo en van zoodanige beteekenis, dat de arbeidsproductiviteit van jaar tot jaar met eenzelfde percentage zal blijven stijgen, als zulks gemiddeld in de achter ons liggende jaren, voorzover deze het voorwerp van onderzoek hebben uitgemaakt, het geval is geweest. Voor die sterke rationalisatie zijn toch bijzondere redenen geweest, de sterke verkorting van de arbeidsweek in 1920; de starheid der loonen rondom 1930 en tenslotte de crisis in den internationalen handel, om maar enkele te noemen.”

Hierop is het antwoord:

- a. Inderdaad zijn de cijfers omtrent de stijging van de arbeidsproductiviteit gegevens uit het verleden.
Als men die *naar de toekomst wil transponeeren*, moet men daarvoor redelijke gronden aanvoeren.
- b. De toekomst is een zeer rekbaar begrip; het gaat hier om de naaste toekomst, waaronder wij dan zouden willen verstaan de eerste 10, 15 à 20 jaren.
- c. De berekende stijging der arbeidsproductiviteit (3 procent) is de actueele toeneming, de potentieele is veel grooter. Immers, de nieuwe vindingen en ontdekkingen, de mogelijkheden tot rationalisatie en mechanisatie worden niet ineens door alle ondernemingen toegepast, neen, dit gaat zeer geleidelijk. Als een machine nog goed is, dan wordt zij als regel niet aan den kant gedaan als er een betere op de markt komt; men wacht met de vervanging tot het bestaande werktuig niet behoorlijk meer dienst kan doen. (Dit geldt niet voor ondernemingen, die met hun outillage steeds aan de spits moeten *blijven*, doch voor het gros der ondernemingen gaat het op).
Dit beteekent, dat, al zou vanaf dit oogenblik geenerlei nieuwe vinding of ontdekking gedaan worden, de ongebruikte mogelijkheden tot rationalisatie en mechanisatie nog zoo groot zouden zijn, dat de stijging van de arbeidsproductiviteit in het-

³⁾ d.i. uit de stijging der arbeidsproductiviteit.

zelfde tempo nog vele jaren zou kunnen doorgaan. Aangezien het niet aannemelijk is, dat de vindingen plotseling zullen ophouden, is er te meer reden voor de gegronde verwachting, dat de toeneming der arbeidsproductiviteit ook in de toekomst zal doorgaan.

Een illustratie van de grootte der potentieele toeneming der arbeidsproductiviteit is nog het volgende: in een paar gevallen is bij het onderzoek de toeneming der arbeidsproductiviteit vastgesteld voor ondernemingen, welker inrichting was afgebrand of waar de fabriek grondig vernieuwd werd. De arbeidsproductiviteit ging niet met enkele procenten in de hoogte, maar met meerdere tientallen. Deze *mogelijke* stijging, die men zou constateeren, indien het geheele productie-apparaat ineens vernieuwd werd, wordt in de praktijk over een groot aantal jaren verdeeld.

- d. Dat er in de achter ons liggende periode bijzondere redenen voor de rationalisatie geweest zijn, wordt toegegeven; wij gelooven evenwel, dat de industrie thans nog evenveel redenen heeft om te zorgen, dat het productie-apparaat up-to-date blijft, zoodat de aandrang tot het toepassen van middelen om de arbeidsproductiviteit te verhoogen niet geringer is dan in de periode 1925—1937.
2. Volgens Prof. Molenaar zou niet voldoende gebruik gemaakt zijn van de gegevens, die het onderzoek opleverde omtrent het werkelijk verloop van productie- en werkgelegenheid in de onderzochte bedrijven.

De schrijver geeft dan het volgende voorbeeld (blz. 509):

„In de schoen-industrie steeg de arbeidsproductiviteit met gemiddeld 2,2 % per jaar. Bij gelijk gebleven productie zouden

$$100 \times 100$$

dus in 1937 $\frac{100 + 13 \times 2,2}{100} = 77^4$) arbeiders tegen 100 in

1925 te werk zijn gesteld. Maar de werkelijkheid leert, dat het personeel der Nederlandsche schoenfabrieken van 1925 tot 1937 gestegen is van 8.668 tot 12.385 en de totale afzet in paren schoenen van 7,4 tot 14,9 millioen.”

Er doet zich hier dus een geval van overcompensatie voor. De arbeidsproductiviteit nam toe, hetgeen dus, ceteris paribus, uitstooting van arbeiders tengevolge zou hebben. Doch de vraag naar producten van de Nederlandsche schoenfabrieken vermeerderde in diezelfde periode zoo sterk, dat het personeel nog met 43 procent steeg, in plaats van te verminderen.

Prof. Molenaar concludeert nu aldus:

„Blijkbaar heeft de door de rationalisatie en mechanisatie verkregen prijsdaling van het product tot dit zoo gunstige resultaat, ondanks crisis en depressie, geleid.”

Deze conclusie is onjuist. Op blz. 90 van het rapport der Com-

⁴) Dit cijfer moet 79 zijn. Het cijfer 13 in den noemer van de voorafgaande breuk moet zijn 12; het aantal toenemingen van 1925 t/m 1937 is nl. 12 en niet 13.

missie staat uitdrukkelijk, dat de oorzaak bij de contingentering van den invoer ligt.

„De krachtige toeneming der productie⁵⁾ en de daarmede gepaard gaande vermeerderde arbeidsbezetting moet, voor de periode na 1930, in eerste instantie toegeschreven worden aan de contingentering van den invoer, die in deze periode van 5,2 op 1,5 miljoen daalde. Wel verminderde ook de export, doch deze was in het geheele decennium reeds van ondergeschikte beteekenis.”

Hier dus geen verband tusschen toeneming der arbeidsproductiviteit en toeneming der productie; deze laatste toeneming was het gevolg van kunstmatig overheidsingrijpen.

Een ander geval van compensatie vinden we bij de confectienijverheid. Van 1933 op 1937 nam het personeel van 22.750 tot 25.570 man toe, terwijl tevens de arbeidsproductie steeg, gemiddeld per jaar van 1929 tot 1936 met 0,3 % voor de overhemdenfabrieken en met 3,6 % voor de overige confectie-nijverheid. Doch ook hier is niet de stijging van de arbeidsproductiviteit de oorzaak van de overcompensering, doch de contingentering van den invoer, de komst van Duitse emigranten, die zich op het confectiebedrijf gingen toeleggen en grootere bewerkelijkheid van de producten. Overcompensatie had ook plaats in de tricotage-nijverheid. Deze had een toeneming der arbeidsproductiviteit van 0,9 % per jaar, het personeel nam van 1929 tot 1937 toe van 5.320 tot 7.700, het gebruik van garens (een maatstaf voor de hoeveelheid der productie) van 3,9 tot 5,8 miljoen kg.

De oorzaak van de overcompensatie is in dit geval in de eerste plaats te zoeken in de verschuiving van gewezen ondergoederen naar tricotage-ondergoederen.

Aan de hand van de productie-indices van de Nederlandsche industrie kunnen wij het voorgaande nog op de volgende wijze aanvullen.

Indien de uitbreiding der productie gelijken tred hield met de toeneming van de arbeidsproductiviteit, zoodat de arbeidsbezetting dus constant was, zou de productie-index der Nederlandsche industrie (1929 = 100) in 1938 op 127, d.w.z. $(100 + 9 \times 3)$ moeten staan. Deze productie-index was 104⁶⁾, zoodat dus de omvang der productie, hoewel iets hooger dan in 1929, lang geen gelijken tred gehouden heeft met de stijging der arbeidsproductiviteit.

Nemen wij de productie-indices in een bepaalde groepeerings, dan zien wij het volgende: de index voor de industrie, die fabrieken uitvoert, was in 1938 slechts 66; hier is dus een zeer groote teruggang en achterstand. De index voor de productiemiddelenindustrieën, die werken voor de binnenlandsche markt, was 96, dus nog niet op het peil van 1929. De eenige index, die aangeeft, dat er een kleine overcompensatie plaats vond, is die voor de industrieën, die consumptiegoederen vervaardigen, waarvan de invoer gecontingenteerd is. Deze index was in 1938 n.l. 132. Voor de consumptiegoederen-industrie, waarvan de invoer der producten niet gecontingenteerd is, was de index 114, dus belangrijk beneden 127.

⁵⁾ Van 1930 op 1935 van 9,5 tot 14,9 miljoen paar.

⁶⁾ De Nederl. Conjunctuur, Februari 1939, blz. 48.

We zien dus, dat van een natuurlijk samengaan van stijging der arbeidsproductiviteit en stijging der productie geen sprake is geweest. In het geval, dat de productie sterker toenam dan de arbeidsproductiviteit, was dit uitsluitend aan kunstmatige middelen (contingenteering van den invoer) te danken.

Bij wijze van samenvatting zouden wij nu het volgende willen opmerken:

A. Omtrent de ontwikkeling der arbeidsproductiviteit beschikken wij over gegevens vanaf 1860 (zie blz. 58 e.v. Rapport der Commissie). Daaruit blijkt, dat de arbeidsproductiviteit steeds gestegen is en gedurende het laatste deel der periode sterker dan in het eerste deel. Er is voldoende grond om aan te nemen, dat de stijging der arbeidsproductiviteit zich zal voortzetten.

B. Toeneming der arbeidsproductiviteit beteekent, *ceteris paribus*, uitstooting van arbeiders uit het productie-proces.

In het verleden is deze uitstooting opgevangen, c.q. meer dan gecompenseerd, door twee oorzaken:

1e: verkorting van den arbeidsduur;

2e: door de algemeene stijging der productie, die sneller toenam dan de bevolking.

Nu is na 1929 de productie zelfs afgenomen en eerst in 1937/'38 is het peil van 1929 overschreden. Dat in de naaste toekomst de natuurlijke ontwikkeling van het economische leven den achterstand zal doen inhalen, is niet aannemelijk.

Voorts is na 1920 in ons land de arbeidsduur niet meer verkort.

C. De beide verschijnselen, die in het verleden den invloed van de arbeidsproductiviteit op de werkgelegenheid neutraliseerden, zijn thans niet werkzaam en zoo moest de werkloosheid wel een ongekenden omvang aannemen.

Het ligt nu voor de hand, dat, als men maatregelen ter bestrijding van de werkloosheid wil nemen, men zal trachten deze beide verschijnselen weer in het leven te roepen en zoo komt men logisch tot de volgende maatregelen:

1e: arbeidsspreiding;

2e: stimuleering der productie: handelspolitieke maatregelen (blz. 43, Rapport der Commissie), monetaire maatregelen (blz. 45), industrialisatie (blz. 47).

De samenhang van productievermeerdering met rationalisatie.

Nadat Prof. Molenaar aldus eerst een fout „signaleert” die de Commissie, zooals hij verder opmerkt, niet gemaakt heeft (hij noemt het „schijnt te hebben willen vermijden”), nl. de abstractie als zou de productie gelijk blijven, gaat hij aldus voort (blz. 509):

„... Maar na verklaard te hebben, dat dus moet worden nagegaan, hoe de omvang van de productie samenhangt met de arbeidsproductiviteit, laat zij de verbijsterende mededeeling volgen dat dit slechts mogelijk is, wanneer de gelijktijdige samenhang met *alle* belangrijke economische verschijnselen wordt onderzocht.”

De hier als verbijsterend aangeduide opvatting is een der eerste beginselen van de economie; het is niet in te zien hoe bedoelde samenhang anders zou kunnen worden onderzocht. De door den criticus zelf gevolgde methode is in het voorgaande reeds afdoende weergelegd. In plaats van de in de nota-Tinbergen (Bijlage III en Aangangsel daartoe) aan dit vraagstuk gewijde beschouwingen — welke overigens met tal van economen zeer grondig werden besproken alvorens te worden toegepast — aan een onderzoek te onderwerpen, betoogt Prof. Molenaar herhaaldelijk dat de Commissie „zonder bewijs” conclusies trekt. Het bewijs dat de ongunstige werking van rationalisatie onder de huidige omstandigheden (niet „steeds”, zooals Prof. Molenaar schrijft) overheerscht, is juist in genoemde nota gegeven, waar een uitvoerige analyse betreffende de grootte der verschillende werkingen wordt geboden.

Hetzelfde geldt voor de stelling der Commissie dat een deel der compenseerende krachten slechts een verwijderd verband houdt met de vergrooting van de arbeidsproductiviteit. Prof. Molenaar zegt daarover (blz. 10):

„Wij achten het verband tusschen de vergrooting van de arbeidsproductiviteit, de daardoor veroorzaakte daling van productiekosten en de daaruit voortvloeiende mogelijkheid van goedkooper afzet en de opvoering van de productie niet *verwijderd*, maar zeer eng.”

De hier door Prof. Molenaar aangeduide gevolgen zijn echter in de nota uitdrukkelijk gerekend tot de automatische gevolgen waarvan wordt berekend dat zij een compensatie voor naar schatting de helft van de aanvankelijk ontstane werkloosheid opleveren. Juist van eenige der *overige* reacties wordt betoogd dat ze in verwijderd verband staan tot de rationalisatie.

Ook de meening van den schrijver dat de berekeningen in de nota-Tinbergen worden weergelegd door de ervaring in de schoenindustrie is ongegrond. Deze nota handelt niet over afzonderlijke takken van industrie doch over alle tezamen; en daarvoor kan Prof. Molenaar dergelijke cijfers moeilijk produceeren, noch daargelaten of ze dan als gevolg van de rationalisatie mogen worden beschouwd (zie boven).

Over het uitgangspunt van de nota-Tinbergen merkt de hooggeleerde criticus nog op dat eenige belangrijke economische verschijnselen die op de werkgelegenheid invloed hebben niet vermeld worden, zooals productiekosten, inkomensverdeling, e.a. Het antwoord luidt dat deze niet als „data” beschouwd zijn, doch als grootheden die zelf met de werkgelegenheid samenhangen en waarvan de grootte dus gevonden moet worden door den onderlingen samenhang te bestudeeren. Zooals gedaan is; daarbij is aan elk der door Prof. Molenaar gemiste verschijnselen aandacht geschonken met uitzondering van de voorraadvorming, omdat deze — zooals op blz. 206, in een paragraaf „Verschijnselen die in het model verwaarloosd zijn, en de redenen van die verwaarloozing” wordt opgemerkt — voor veranderingen op langeren termijn geen invloed hebben.

Een onderzoek naar de gevolgen van b.v. arbeidsparende vindingen in het verleden wordt nagelaten, meent de heer Molenaar. Echter zijn

de cijfers betreffende de Vereenigde Staten en Engeland, gebezigd in de nota-Tinbergen, niets anders dan een dergelijk onderzoek en dan op veel grooter schaal. Gevallen van afzonderlijke bedrijfstakken hebben hier slechts beperkte waarde, aangezien tegenover de enkele door den heer Molenaar aangehaalde gevallen andere zijn te stellen, waar de ontwikkeling van de werkgelegenheid ongunstig is (zie boven).

De invloed van het prijsniveau op den uitvoer.

Over de berekeningen betreffende den invloed van het prijsniveau op den uitvoer merkt Prof. Molenaar op (blz. 513):

„Aan dergelijke „resultaten”, als vaststaande regels medege-deeld, hechten wij niet de minste waarde. Men kan zelfs over een willekeurige, kortere of langere, periode den invloed van een prijsverlaging niet berekenen, omdat ook andere factoren dan de prijsverlaging in dien tijd een rol hebben gespeeld.”

Prof. Molenaar ziet hierbij, naar het schijnt, over het hoofd, dat de in de nota-Derksen toegepaste methode der multi-pele correlatie-rekening juist gebruikt is omdat zij den invloed van de andere factoren zoo goed mogelijk kan uitschakelen. Hij geeft echter niet aan, waarom de methode in dit geval geen bruikbare uitkomsten zou hebben geleverd.

Aanmerking makend op het feit dat de gevonden elasticiteit van den uitvoer werd aangediend als de elasticiteit van den Nederlandschen uitvoer, vraagt Prof. Molenaar:

„Maar in welk opzicht onderscheiden de Nederlandsche export en Nederlandsche producten zich dan van buitenlandschen export en buitenlandsche producten? Indien daarvoor echter een andere elasticiteitscoëfficiënt wordt gevonden, zou dit feit alleen er reeds op wijzen, dat men hier met louter toevallige cijfers te doen heeft.”

Naar onze meening kan het een zeer groot onderscheid maken of een land producten uitvoert in concurrentie met andere landen dan wel in een min of meer monopolistische positie; en of een land producten van luxe-karakter dan wel van voor het levensonderhoud noodzakelijk karakter uitvoert, enz.

Prof. Molenaar betoogt, voortgaand (blz. 514):

„De mannen van het vak zullen U vertellen, dat voor de vraag, of eenige prijsverlaging van het Nederlandsche product tot grooter afzet in het buitenland zal leiden, van invloed zijn de aldaar geldende prijzen, vooral ook die van de te zelfder tijd in dat land importeerende derde staten; voorts de koopkracht van het volk, dat men met zijn artikelen hoopt gelukkig te maken; de handelsbelemmeringen en nog menig andere factor. Waar een en ander aan voortdurende wisseling onderhevig is, valt geen vaste regel op te stellen omtrent den procentueelen invloed van een bepaalde prijsverlaging op den omvang der exportmogelijkheid.”

Hierbij moge aangeteekend worden dat met al deze factoren in het onderzoek van Dr. Derksen is rekening gehouden.

„De Commissie erkent intusschen de juistheid van het betoog van hen, die steeds aandringen op verlaging van de productiekosten, om daarmee den afzet van de exportindustrie op te voeren”, besluit Prof. Molenaar zijn beschouwingen over dit onderwerp. De Commissie doet echter meer en dat is het belangrijkste in deze materie: zij geeft een schatting van den quantitatieven omvang van de resultaten dezer maatregelen zoowel op de exportindustrie zelf als op de volkshuishouding in haar geheel.

Vervanging van proportioneele lasten door algemeene.

Waardeloos is naar 's heeren Molenaars meening de berekening dat vervanging van 5 % proportioneele lasten (b.v. sociale lasten) door algemeene lasten (b.v. winstbelasting) de werkgelegenheid naar schatting met 2 à 5 % zou doen toenemen, en dat wel om de reden dat (blz. 515):

„in het algemeen niet is te zeggen a. wat de fiscus onder winst zal verstaan en b. welk deel van de winst, dat nu naar den fiscus gaat, anders zou zijn uitgekeerd en welk deel onthouden wordt aan de onderneming. Dat voorts een winstbelasting de werkgelegenheid gunstig zou beïnvloeden, wil er bij ons in het geheel niet in. Een zoodanige belasting moet bij uitstek remmend werken op de lust om kapitaal te steken in de vestiging of uitbreiding van ondernemingen.”

Ofschoon de geachte criticus spreekt van „een eenige en afdoende reden” meenen wij dat hier van drie niet afdoende redenen moet worden gesproken. De interpretatie die de fiscus van winst zal geven zal wel het percentage van de winstbelasting noodig ter compensatie van de proportioneele lasten eenigszins beïnvloeden; doch daartegenover staat dan dat in totaal een gegeven bedrag moet worden gevonden (nl. in het gestelde geval 5 % van de productiekosten) en dat het betrekkelijk weinig uitmaakt of dit gevonden wordt als 30 % van een meer volledig of 40 % van een minder volledig gedefinieerde winst.

Wat voorts den invloed van een winstbelasting betreft heeft onze opponent waarschijnlijk gelijk dat de invoering van een winstbelasting *alleen* de investeringsbedrijvigheid eenigszins zou kunnen schaden; het gaat hier echter, gelijk de lezer zich zal herinneren, om een gelijktijdige belasting van de winst en verlaging van proportioneele lasten.

Deflatorische gevolgen van loondaling.

De heer Molenaar betwijfelt of de deflatorische gevolgen van loondaling belangrijk zullen zijn. Hier moge verwezen worden naar het algemeen bekende feit dat koopers in een dalende markt een afwachtende houding aannemen. Een golf van loonsverlagingen leidt tot een dalende prijstendentie bij finaalproducten en dus tot die terughouding, hetgeen een desinvesteering, wel bekend aan vele waarnemers van het zakenleven, meebrengt.

Dat de heer Molenaar desondanks loonsverlaging bepleit is niet in strijd met de resultaten der berekeningen, doch opnieuw dient gewezen te worden op het feit, dat de Commissie verder gaat dan deze kwalitatieve uitspraken en er een quantitatieve aan verbindt: het zal

U niet *veel* helpen; op den duur ten hoogste 10 % bij een loonsverlaging van 10 %, waarschijnlijk minder.

De veronderstelling van Prof. Molenaar van een weverij die na loonsverlaging haar bestellingen „zoodanig ziet toenemen, dat nu ook de stilstaande (50 %!) getouwen weder moeten gaan werken” is daarom niet representatief voor de geheele volkshuishouding, tenzij hij de wevers met een loon van 50 % lager naar huis wil zenden.

De opmerking dat naast terughouding van bepaalde koopers het toetreden van nieuwe koopers als gevolg van den lageren *stand* der prijzen zal optreden is op zichzelf volkomen juist, *maar doet hier niet ter zake*, omdat met dat toetreden in de berekeningen reeds ten volle is rekening gehouden, zoodat alleen een correctie noodig was voor de terughouding als gevolg van de dalende *beweging* der prijzen.

Invloed van werktijdverkorting.

Na te hebben geconstateerd dat bij behoud van uurloon werktijdverkorting inderdaad meer arbeiders aan het werk stelt (een der door de Commissie verdedigde stellingen) merkt Prof. Molenaar op:

„Maar met welk percentage de werkgelegenheid afneemt, indien de stijging van de productiekosten leidt hetzij tot prijsstijging, hetzij tot een verliesgevende productie, *vernemen wij niet.*” (cursivering van ons).

Onmiddellijk daarop laat de schrijver de mededeeling volgen die het Rapport daarover geeft. Deze komt hem dan verder ongerijmd voor. De reden voor dezen indruk van ongerijmdheid geeft hij echter niet, terwijl in de nota-Tinbergen de grondslagen der berekening precies te vinden zijn.

De Commissie die tot de gevolgtrekking kwam van een stijging der werkgelegenheid met 7 à 8 % deelde daarbij onmiddellijk mede dat dan echter het reële loon zou dalen met 5 %.

Het reële loon van wie? vraagt de heer Molenaar (blz. 518). Het antwoord is: van elken werkenden arbeider. En heeft die productievermindering dan geen ontslag van arbeiders ten gevolge, of is dit al in de 7 à 8 % verdisconteerd? zoo gaat hij voort. Inderdaad; dit is in de 7 à 8 % verdisconteerd en ten deele daarom juist zijn de 7 à 8 % lager dan de 20 % meer arbeiders die werk zouden vinden bij het behoud van uurloon. Met alle factoren die de heer Molenaar aangeeft is dus gerekend; een tegenspraak met de resultaten van de nota-Tinbergen is dan ook niet aanwezig. De bezwaren van den geachten criticus zijn dan ook niet duidelijk, temeer daar zijn verwijzing naar Frankrijk, waar, in tegenstelling tot de voorstellen der Commissie, het weekloon behouden bleef, geen zin heeft. Dat de totale werkgelegenheid niet vermeerderd is een kwestie van definitie. Het aantal werkende arbeiders vermeerderd zeer belangrijk.

Tegen één uitlating van den hooggeleerden schrijver moeten wij in het bijzonder verzet aantekenen, nl. dat

„de Commissie zich hier door prof. Tinbergen een bespreking heeft laten opdringen van een socialistisch desideratum „de 40-uren week” ...

De feiten zijn geheel anders. De berekeningen omtrent dit onderwerp zijn op verzoek der Commissie gemaakt en de heer Tinbergen

was in den aanvang, zooals uit vroegere publicaties van zijn hand kan blijken, geen voorstander van werktijdverkorting!

Monetaire politiek.

Waar Prof. Molenaar in zijn bestrijding van het Rapport voorts wijst op de ervaringen in de Vereenigde Staten moeten wij vaststellen dat in de Vereenigde Staten een veel grootere mate van experimenteeren heeft plaats gehad en de daarmee gepaard gaande onzekerheid een wantrouwen in de bedoelingen der Regeering heeft gewekt dat voor de oppetting moet worden verantwoordelijk gesteld. In het bijzonder heeft de Amerikaansche regeering door de invoering der codes een plotselinge loonsverhooging van 20 % doorgevoerd die mede verantwoordelijk is voor den eersten en ernstigsten terugval in de opleving die na het optreden van president Roosevelt was ingetreden. Een dergelijk voorstel is door de Commissie niet gedaan, en er is dan ook geen reden om soortgelijke ervaringen als in de Vereenigde Staten voor Nederland te vreezen.

Er is verder ook geen sprake van dat de burgers gedwongen zouden moeten worden hun geld op een bepaalde wijze te besteden. De eenige uitwerking die beoogd wordt met een politiek van overheidsuitgaven in tijd van depressie is die van vergrooting van de vraag naar allerlei artikelen, waardoor een stimulans voor de natuurlijke conjunctuur kan worden gegeven. De ervaring van de laatste twee jaren in Engeland en in ons eigen land is hier om te bewijzen wat mogelijk is. Door omstandigheden van internationaal-politiek aard zijn het thans ¹⁾ bewapeningsuitgaven die dit conjunctuurstimuleerende werk doen; doch de heer Molenaar zal niet willen betoogen dat deze meer productief zijn dan woningbouw of andere openbare werken. Ze zijn ongetwijfeld op het oogenblik urgent, maar vergooten het productie-apparaat zoomin als woningen; toch hebben ze de activiteit gestimuleerd en daarmee de werkloosheid verminderd.

Dat een deel van het opgepote geld thans vermogensbestanddeel is doet, naar onze meening, weinig af aan de opvatting dat de stagnatie is tot stand gekomen doordat een deel van de groote inkomens niet werden uitgegeven. En evenmin aan de opvatting dat het in de toekomst vooral dat verschijnsel is dat men moet trachten te voorkomen. Evenmin tenslotte aan de voorstellen van de Commissie tot het toepassen van maatregelen die de liquide vermogensbestanddeelen weer tot activiteit brengen.

Samenvattend zijn wij van meening dat door de bespreking van den heer Molenaar op tal van punten misverstanden worden gewekt ten aanzien van de fundering waarop de meening der Commissie is gebaseerd. Wij hopen door dit uitvoerig antwoord — noodig geworden door den ernst van sommige verwijten aan de Commissie — te hebben bijgedragen tot de opheldering van deze misverstanden. In het bijzonder meenen wij dat door den criticus wordt miskend de noodzakelijkheid om, wil men in deze materie tot een verantwoord inzicht komen, den samenhang van alle revelante economische grootheden te bestudeeren, en wel op quantitatieven grondslag.

¹⁾ Dit werd geschreven vóór 1 September 1939.